

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στον ανά χείρας συλλογικό τόμο με τον τίτλο «Καλές πρακτικές στο πολυπολιτισμικό σχολείο: Αντλώντας από την επαγγελματική εμπειρία των εκπαιδευτικών» παρουσιάζεται η καταγεγραμμένη παιδαγωγική πράξη κάποιων ενεργειών εκπαιδευτικών. Η πράξη αυτή αποτελεί σε μεγάλο βαθμό επιστέγασμα της ενδοϋπηρεσιακής τους επιμόρφωσης που οργανώθηκε κατά την τελευταία τριετία στο πλαίσιο της Δράσης «Επιμόρφωση εκπαιδευτικών και μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας», αλλά και ένδειξη της ανοιχτότητάς τους στον πειραματισμό, στην αναθεώρηση παγιωμένων αντιλήψεων και παραδοχών τους για τη διδασκαλία, στον αναστοχασμό εντέλει αναφορικά με τις πρακτικές τους και στον αναπροσδιορισμό της επαγγελματικής τους ταυτότητας. Σε κάθε περίπτωση οι συγγραφείς του τόμου αυτού εισήγαγαν –δεδομένου του πλαισίου μέσα στο οποίο λειτουργούν, τόσο του εκπαιδευτικού όσο και του ευρύτερου οικονομικού και κοινωνικού– καινοτομίες στην εκπαιδευτική διαδικασία, ανέπτυξαν με τους μαθητές και τις μαθήτριές τους εποικοδομητικά προγράμματα ή διαφοροποίησαν τη διδασκαλία τους με τη χρήση παιδοκεντρικών μεθόδων.

Με την έκδοση του τόμου επιδιώκουμε:

A. *Τη διάχυση αυτών των καλών πρακτικών και καινοτόμων δράσεων* πρόκειται για παραδείγματα διαφοροποιημένης διδασκαλίας που αναπτύχθηκαν σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, τα οποία, ωστόσο, προσαρμοσμένα στο εκάστοτε σχολικό πλαίσιο είναι δυνατό να ενταχθούν στις παιδαγωγικές πρακτικές και άλλων εκπαιδευτικών του ελληνικού σχολείου.

B. *Την εσωτερική αξιολόγηση και ανατροφοδότηση των επιμέρους προγραμμάτων της επιμόρφωσης*, καθώς η εκπαιδευτική δράση που αναπτύσσουν οι εκπαιδευτικοί μετά το πέρας της επιμόρφωσης συνιστά και την τελική αξιολόγηση τόσο των ίδιων όσο και των επιμορφωτικών προγραμμάτων, γιατί καταδεικνύει τη δυνατότητα της μεταβίβαση της μάθησης που αυτοί απέκτησαν ως επιμορφούμενοι και επιμορφούμενες στις καθημερινές παιδαγωγικές πρακτικές τους.

Γ. *Τη σύνδεση θεωρίας και πράξης* με τις πρακτικές αυτές αναπτύσσεται μια σχέση αλληλεπίδρασης ανάμεσα στον επιστημονικό παιδαγωγικό λόγο και τον εκπαιδευτικό λόγο της αποθησαυρισμένης επαγγελματικής γνώσης και της εμπειρίας των ίδιων των εκπαιδευτικών.

Αποσαφηνίζοντας τους όρους του τίτλου που φέρει ο παρών τόμος επισημαίνουμε -υπογραμμίζοντας, βέβαια, ότι αυτοί έχουν οριστεί στην παιδαγωγική βιβλιογραφία ποικιλοτρόπως- ότι:

1. Ο όρος *καλές πρακτικές*, ως τεχνικός όρος, χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα πλαίσιο ή πλέγμα δράσεων που στοχεύουν στη βελτίωση της μαθησιακής και εκπαιδευτικής διαδικασίας αλλά και των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των συμμετεχόντων. Πρόκειται για δράσεις που, αξιολογούμενες, αποδεικνύονται -τόσο κατά την ανάπτυξή τους όσο και στο αποτέλεσμα τους- επιτυχείς, αποτελεσματικές σε μια συγκεκριμένη κατάσταση ή σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον ή ακόμη και παραδειγματικές.

2. *Καινοτόμες δράσεις*, από την άλλη, είναι οι καινοτομικές, δημιουργικές, συμμετοχικές εκπαιδευτικές ενέργειες που εμπεριέχουν και προωθούν νέες αντιλήψεις για την εκπαίδευση σε τρεις κυρίως διαστάσεις: στην αλλαγή αρχών και πεποιθήσεων, στην εισαγωγή νέων παιδαγωγικών πρακτικών και στη χρήση νέων παιδαγωγικών πόρων.

3. Ο προσδιορισμός, τέλος, *πολυπολιτισμικό* -με την πολιτική διάσταση του όρου- στη λέξη *σχολείο* υποδηλώνει την ύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών μέσα στο ίδιο σχολείο αλλά και την πρόθεση για εξασφάλιση των προϋποθέσεων που θα συμβάλλουν στη συνύπαρξη των επιμέρους πολιτισμών επί ίσοις όροις και στην εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος κάποιων ομάδων, εφόσον εφαρμοσθούν εκπαιδευτικές πολιτικές και κοινωνικές-παιδαγωγικές πρακτικές που θα κάνουν ορατή, ισότιμη και νόμιμη την πολιτισμική έκφρασή τους. Στο πλαίσιο αυτό οι καλές πρακτικές και οι καινοτόμες δράσεις αναφέρονται σε όλες εκείνες τις πρωτοβουλίες που τοποθετούν τους μαθητές και τις μαθήτριες με πολιτισμική ετερότητα δίπλα και ισότιμα στην κυρίαρχη πολιτισμικά μαθητική ομάδα. Εστιάζουν, μάλιστα, σε εκείνους που κινδυνεύουν να εγκαταλείψουν το σχολείο, που έχουν χαμηλές επιδόσεις ή έχουν αποτύχει, σε εκείνους που είναι περιθωριοποιημένοι ή δεν έχουν ενταχθεί στη σχολική ομάδα, σε όσους είναι αποδέκτες άμεσης βίας (φυσικής ή λεκτικής), δομικής (π.χ. ρατσιστικών συμπεριφορών από συμμαθητές τους ή και εκπαιδευτικούς ή από το σχολείο συνολικά ως δομή), καθώς και πολιτισμικής βίας με στόχο τη μείωση της σχολικής αποτυχίας και της σχολικής διαρροής, καθώς και την προαγωγή της ισότητας ευκαιριών και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Από τα παραπάνω εγείρεται το ερώτημα εάν το σύγχρονο ελληνικό σχολείο, με όλα τα προβλήματα που αυτό αντιμετωπίζει κατά την περίοδο της οικονομικής και της γενικότερης κρίσης των αξιών και των θεσμών, συμβάλλει προς την κατεύθυνση της δημοκρατίας, της συνύπαρξης, της ανοχής και του σεβασμού στο διαφορετικό, εάν σε αυτό εφαρμόζονται πρακτικές που αποβλέπουν στην πολιτισμική ποικιλότητα, διαμορφώνοντας νέα πρότυπα, νέα αξιακά κοινωνικά συστήματα, καθώς και νέες κοινωνικές αλλά και ατομικές πρακτικές διαβίωσης.

Ο τόμος αυτός, απαντώντας αισιόδοξα στο παραπάνω ερώτημα, συγκεντρώνει καλές πρακτικές από όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Καλές πρακτικές που εφαρμόστηκαν από νηπιαγωγούς και εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης όλων των ειδικοτήτων σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας και σε σχολεία που λειτουργούν σε διαφορετικό πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο. Έτσι, οι ανθολογούμενες καλές πρακτικές και καινοτόμες δράσεις παρουσιάζουν μια μεγάλη θεωρητική και πρακτική ποικιλομορφία, ανάλογη με την ποικιλομορφία που παρουσιάζει η ανθρώπινη σκέψη και δράση. Ειδικότερα, οι πρακτικές αυτές:

Α. Μολονότι έχουν έναν εμφανώς πραγματιστικό χαρακτήρα, ανάλογα με τον προσανατολισμό τους, ερείδονται σε συγκεκριμένες κάθε φορά θεωρητικές παραδοχές -ρητές ή λανθάνουσες- της Παιδαγωγικής της Ειρήνης, της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, της Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας, της Διδακτικής Μεθοδολογίας κ.λπ. Σε κάποιες περιπτώσεις οι παραδοχές αυτές παραμένουν άδηλες, αφού οι εκπαιδευτικοί περιγράφουν τις δράσεις τους χωρίς καμία αντίστοιχη αναφορά, ενώ σε άλλες οι εκπαιδευτικοί πλαισιώνουν τις δράσεις τους με το αντίστοιχο θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο επεξεργάζονται και παραθέτουν. Σε κάθε περίπτωση, όπως υπογραμμίσαμε και παραπάνω, παρουσιάζουν ενδιαφέρον -ως καταγεγραμμένη εκπαιδευτική εμπειρία- για την εκπαιδευτική κοινότητα αλλά και τον επιστήμονα παιδαγωγό.

Β. Αξιολογούμενες είναι παιδαγωγικά ενδιαφέρουσες, γιατί παρουσιάζουν μια ολοκληρωμένη παιδαγωγική πρόταση, καταγράφοντας τη διαδικασία της μάθησης, τη μεθόδευση, τις μορφές και τα μέσα, τη χρονική τους διάρκεια και την ομάδα των συμμετεχόντων. Κάποιες από αυτές αποτελούν πετυχημένα παραδείγματα σύνδεσης σχολείου και τοπικής κοινωνίας ή συνεργασίας γονέων και σχολείου.

Καλές πρακτικές στο πολυπολιτισμικό σχολείο

Γ. Συγκλίνουν σε τρία βασικά χαρακτηριστικά: (α) παρουσιάζουν εμβέλεια - είχαν θετική επίδραση στην εκπαιδευτική διαδικασία, σε εκπαιδευτικούς, μαθητές ή και στο σχολείο συνολικά, (β) είναι διαπολιτισμικές -άλλοτε λιγότερο ή χωρίς να δηλώνεται και άλλοτε στοχευμένα και εμφανώς- και (γ) είναι η εκπαιδευτική πράξη εκπαιδευτικών που δεν εφησυχάζουν και δεν επαναπαύονται. Και αυτό είναι το σημαντικότερο κατά τη γνώμη μας. Είναι πράγματι αξιοσημείωτο ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι εκπαιδευτικοί που αναπτύσσουν τις συγκεκριμένες καλές πρακτικές αυτοαξιολογούνται, αναστοχάζονται κριτικά και στοχεύουν στη διαρκή βελτίωση του επαγγελματικού τους έργου.

Στον παρόντα τόμο ακολουθήσαμε την κλίμακα των βαθμίδων της θεσμοθετημένης εκπαίδευσης για την οργάνωση και διάταξη των καλών πρακτικών, ξεκινώντας από το νηπιαγωγείο και κλείνοντας με τη λυκειακή βαθμίδα. Οι καλές πρακτικές ταξινομήθηκαν με βάση τους εξής τρεις θεματικούς άξονες:

1. Διαπολιτισμικές παιδαγωγικές πρακτικές στη διδασκαλία
2. Καινοτομίες στη λειτουργία του σχολείου και στη σχολική ζωή
3. Καινοτόμες διδακτικές-μεθοδολογικές πρακτικές στη διδασκαλία των μαθημάτων και στην εξωσχολική εκπαίδευση.

Με βάση την προηγούμενη ταξινόμηση, στον τόμο αυτό παρουσιάζονται είκοσι οκτώ (28) κείμενα εκπαιδευτικών με την ακόλουθη σειρά και θεματική:

Α. ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

1. Διαπολιτισμικές παιδαγωγικές πρακτικές στη διδασκαλία

Η *Δέσποινα Ευαγγέλου* παρουσιάζει ένα διαθεματικό, διαπολιτισμικό σχέδιο εργασίας με τον τίτλο «*Πρίγκιπες ... και πριγκίπισσες ...*», στο επίκεντρο του οποίου βρίσκεται το παραμύθι. Η συγγραφέας, αξιολογώντας τη δράση της, σημειώνει «*δεν μπορώ να σκεφτώ ότι μπόρεσα μέσα σε ένα μικρό διάστημα να αποκαθλώσω από τα παιδιά έννοιες στερεοτύπων*» και αποφαινεται ότι η προσπάθεια αυτή είναι σκόπιμο να είναι συνεχής για να αποδώσει καρπούς.

Η *Μαρία- Αργυρώ Ζιάκα* σχεδίασε, με σαφή διαπολιτισμική στόχευση, και υλοποίησε ένα διαθεματικό σχέδιο εργασίας με τίτλο «*Ο κήπος με τις 11 γάτες. Η γάτα Χαλιμά*», το οποίο αναπτύχθηκε μέσα από πολλές διαφορετικές δραστηριότητες με επίδωξη τη γνώση και αποδοχή του εαυτού, της ετερότητας και του πολιτισμού της. Αξιολογώντας δε συνολικά τη δράση της, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα νήπια «*ανακάλυψαν ότι έχουν αρκετές ομοιότητες με τους συμμαθητές τους που προέρχονται από διαφορετικό πολιτισμό. Έμαθαν να εκτιμούν και τη δική τους διαφορετικότητα, μέσα από την αυτοαποδοχή*».

Η *Εύη Κομπιάδου* ανέπτυξε ένα σχέδιο εργασίας με θέμα «*“Αγαπημένο μου ημερολόγιο”*: ένα πλαίσιο και στρατηγικές ενίσχυσης του κλίματος αποδοχής στην προσχολική εκπαίδευση». Αυτή η καινοτόμος πρακτική απέβλεπε στη διερεύνηση των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των νηπίων με απώτερο σκοπό τη βελτίωση του κλίματος αλλά και της συνοχής της κοινωνικής ομάδας. Στον πυρήνα του σχεδίου εργασίας τέθηκε ως διδακτικό εργαλείο το κείμενο: «*...Αγαπημένο μου Ημερολόγιο...*» αυθεντικό κείμενο της Ιρλανδής μαθήτριας Fiona Reid, που βραβεύτηκε στον διαγωνισμό “Schools against racism poetry competition” του 2006.

2. Καινοτομίες στη λειτουργία του σχολείου και στη σχολική ζωή

Η Στεφανία Βουβουσίρα ανέπτυξε ένα διαπολιτισμικό σχέδιο εργασίας με τίτλο «*Η Χιονάτη συναντά την Alba Ca Zarada*» με αφορμή την εκδοχή του γνωστού παραμυθιού στα ελληνικά και στα ρουμάνικα, έχοντας ως επιδίωξη την ανάπτυξη της δημιουργικής δράσης και της συνεργασίας, την ενίσχυση του πολυγραμματισμού και την αποδοχή της ετερότητας στην τάξη. Το σχέδιο εργασίας ολοκληρώθηκε με τη δημιουργία του βιβλίου από τα παιδιά: «*Η Άλμπα Κα Ζαπάντα και η Χιονάτη Κολλητές φίλες*».

Η Ελένη Αλεξάκη και η Ελένη Νικολουδάκη συνεργάστηκαν στην ανάπτυξη του διαπολιτισμικού σχεδίου εργασίας με τίτλο «*Όταν η γλώσσα γίνεται παιχνίδι: Η ελληνική γλώσσα ως μέσο συμπόρευσης σε μια πολυπολιτισμική τάξη*», το οποίο εισήγαγε νέες παιδαγωγικές πρακτικές και απέβλεπε στη βελτίωση του επιπέδου ελληνομάθειας τόσο από τους ελληνόφωνους όσο και από τους αλλοδαπούς μαθητές και στην αποδοχή της μητρικής γλώσσας των αλλοδαπών μαθητών. Αποτιμώντας την πρακτική τους οι συγγραφείς αποφαίνονται ότι «*τα παιδιά έμαθαν τις περισσότερες από τις λέξεις που διδάχθηκαν και κατάφεραν να τις χρησιμοποιούν με άνεση και σε πλαίσιο εκτός της ιστορίας... [και]... δεν παραλείψαμε τον σεβασμό στη γλώσσα των αλλοδαπών μαθητών. Πολύ συχνά οι αλλοδαποί μαθητές επικοινωνούσαν μεταξύ τους στη μητρική τους γλώσσα για να βοηθήσουν ο ένας τον άλλο, ενώ τα ελληνόπουλα της τάξης έμαθαν συνήθειες, τραγούδια και λέξεις από τις χώρες των φίλων τους*».

3. Καινοτόμες διδακτικές-μεθοδολογικές πρακτικές στη διδασκαλία των μαθημάτων και στην εξωσχολική εκπαίδευση

Η Αικατερίνη Τσιλεπόνη εφάρμοσε μια διαπολιτισμική πρακτική με θέμα τα «*Δικαιώματα από την πρώτη μέρα. Εκπαίδευση και φροντίδα στην πρώιμη παιδική ηλικία*», με επιδίωξη την ενημέρωση αναφορικά με τα δικαιώματα των παιδιών -με έμφαση στο δικαίωμα για εκπαίδευση-, τη ζωή των παιδιών του κόσμου και την πρόσβασή τους στην εκπαίδευση, την κατανόηση του δικαιώματος της διαφορετικότητας του πολιτισμού του «άλλου» και την αποδοχή της διαφορετικότητας. Ως διδακτικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε, μεταξύ άλλων, εκπαιδευτικό υλικό από την ActionAid και από την UNICEF. Η δράση, σύμφωνα με την αυτοαξιολόγηση της συγγραφέως, ήταν επιτυχημένη και έγινε σε ευχάριστο κλίμα, ενώ η επιδίωξη για υλοποίηση στόχων της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης «*δεν ήταν μια μεμονωμένη προσπάθεια, αλλά αποτελεί μέρος του διαπολιτισμικού προσανατολισμού που έχει ο ετήσιος προγραμματισμός του εκπαιδευτικού μας έργου*».

Β. ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

1. Διαπολιτισμικές παιδαγωγικές πρακτικές στη διδασκαλία

Η Βασιλική Βασιλειάδου πραγματοποίησε σε τμήμα ένταξης, στο οποίο φοιτούσαν μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες που είχαν διαφορετική εθνοπολιτισμική προέλευση και προβλήματα στη σχέση τους, μια δράση με θέμα «*Οι διαφορές μας ενώνουν*». Αποβλέποντας στην αναγνώριση, στην κατανόηση, στην αποδοχή και στην εκτίμηση της όποιας μορφής διαφορετικότητας, καθώς και στη συνειδητοποίηση της αξίας και της δύναμης της ποικιλίας, στην καλλιέργεια

Καλές πρακτικές στο πολυπολιτισμικό σχολείο

ευαισθησίας και συνεργασίας, στην ενσυναίσθηση και στη συνείδηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ανέπτυξε μια σειρά από δραστηριότητες, οι οποίες φαίνεται πως συνολικά ενίσχυσαν τη συνοχή της τάξης.

Η *Μαρία Εμμανουηλίδου* ανέπτυξε –στο πλαίσιο της συμμετοχής της στην Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Δράση «Teachers 4 Europe»– μια δράση με θέμα «*Κάτω από έναν ευρωπαϊκό ουρανό*» (“*Under a european sky*”), η οποία ολοκληρώθηκε σε 25 διδακτικές ώρες και είχε ως βασική της στόχευση την ενίσχυση της ευρωπαϊκής ταυτότητας των μαθητών και μαθητριών μέσα από την προβολή της πολυπολιτισμικότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και την ανάδειξη της πολυγλωσσίας της. Αποτιμώντας δε τη δράση της αποφαίνεται πως «*τα παιδιά απέκτησαν σημαντικές γνώσεις όσον αφορά στο πλαίσιο “Ευρωπαϊκή Ένωση-Πολιτισμός” και επιπλέον επέτυχαν μαθησιακούς-γλωσσικούς στόχους αναφορικά με τις χώρες και τις εθνικότητες*».

Η *Δήμητρα Καραχάλιου* εισήγαγε στις πρακτικές της την ομαδοσυνεργατική μάθηση και την έρευνα δράσης στο πλαίσιο του σχεδίου εργασίας «*Είμαστε όλοι διαφορετικοί αλλά ίσοι*», το οποίο απέβλεπε, μεταξύ άλλων, στην κατανόηση και τον σεβασμό της ετερότητας και εν γένει στη διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση των παιδιών. Η αξιολόγηση δε της συγκεκριμένης πρακτικής κατέδειξε ότι ένα μεγάλο μέρος των παιδαγωγικών στόχων επιτεύχθηκε.

Ο *Θωμάς Λώλης* παρουσιάζει ένα πρόγραμμα με θέμα «*Η προώθηση της εκπαίδευσης για την ανάπτυξη και τα ανθρώπινα δικαιώματα ως παράγοντας ενίσχυσης της ενσυναίσθησης στη διαφορετικότητα*» που ανέπτυξε με τους μαθητές και τις μαθήτριές του. Αποβλέποντας στην ευαισθητοποίηση για την παγκόσμια ανάπτυξη και τα ανθρώπινα δικαιώματα και χρησιμοποιώντας διαφοροποιημένες παιδαγωγικές πρακτικές που εμπλέκουν βιωματικά σε διαδικασίες κατανόησης της πολυπλοκότητας των σύγχρονων οικουμενικών ζητημάτων, εξοικείωσε τα παιδιά με διαφορετικές οπτικές, προσεγγίσεις και εμπειρίες και ενίσχυσε την ικανότητά τους για έρευνα και για ανάληψη δράσης.

2. Καινοτομίες στη λειτουργία του σχολείου και στη σχολική ζωή

Η *Φωτεινή Αναστασιάδου* και η *Μαρία Παπαλεξίου* παρουσιάζουν μια καλή πρακτική με θέμα «*Στρατηγικές και δράσεις αντιμετώπισης του σχολικού εκφοβισμού μέσω της τέχνης και της λογοτεχνίας*», την οποία ανέπτυξαν από κοινού στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης, έχοντας ως επιδίωξη την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Αξιοποιώντας λογοτεχνικά βιβλία και κινηματογραφικές ταινίες και διαρθρώνοντας ολόκληρη την πρακτική σε τέσσερις επιμέρους ενότητες, οι συγγραφείς -στο τέλος της πρακτικής- θεωρούν ότι πολλοί από τους στόχους που τέθηκαν επιτεύχθηκαν, «*καθώς οι μαθητές (..) έμαθαν να μιλάνε για τα συναισθήματά τους και να ακούνε τα συναισθήματα των άλλων, να προβληματίζονται, να συνεργάζονται, να διαχειρίζονται συγκρούσεις που προκύπτουν μεταξύ τους, να σέβονται τη διαφορετικότητα των άλλων και να μπαίνουν στη θέση τους*».

Η *Αναστασία Βουρνά*, η *Μαρία Ιατράκη*, η *Ιωάννα Καρεφυλάκη*, η *Φανή Λαζαράκη* και η *Κική Μπαρδάνη* συνεργάστηκαν και ανέπτυξαν ένα ενιαιοποιημένο πρόγραμμα με θέμα «*Ψυχοβιωματικές δραστηριότητες στο 87ο Διαπολιτισμικό Σχολείο Αθηνών*», έχοντας ως αφετηρία την πραγματικότητα του συγκεκριμένου σχολείου και το ερώτημά τους «*πώς επηρεάζει η κρίση έναν πληθυσμό ο οποίος μετεγκαταστάθηκε στην Ελλάδα εξαιτίας κρίσης;*» αλλά και την ανάγκη στην περίοδο της κρίσης να αναλάβει το σχολείο έναν σταθεροποιητικό ρόλο ιδιαίτερα για τις ευπαθείς

κοινωνικές ομάδες. Στο πρόγραμμα αυτό οι συγγραφείς περιέλαβαν δύο διεπιστημονικά προγράμματα -το «πολιτιστικό πρόγραμμα “το ταξίδι”» και το πρόγραμμα «Teachers 4 Europe»- και παράλληλες διαθεματικές πρακτικές και δράσεις ψυχοκοινωνικής ετοιμότητας. Κατά την κριτική δε αποτίμηση του προγράμματός τους αναστοχαζόμενες σημειώνουν ότι «*το άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία, και ειδικότερα στα διαπολιτισμικά σχολεία, δεν πρέπει να αφορά δράσεις στο μικροεπίπεδο της σχολικής ζωής (γιορτές, παρουσιάσεις)*» και προτείνουν το άνοιγμα αυτό να διευρυνθεί στο «*μακροεπίπεδο*» με την αξιοποίηση π.χ. μεταναστευτικών συλλόγων, του πολιτιστικού τμήματος πρεσβειών, μη κυβερνητικών οργανώσεων κ.λπ., ώστε «*να σταματήσουν να θεσμοθετούνται προγράμματα με στόχο την ένταξη σε μια κυρίαρχη κουλτούρα*».

Η *Ελένη Μαυρίδου* ανέπτυξε ένα πρόγραμμα με θέμα «*Διαπροσωπικές σχέσεις στο δημοτικό σχολείο: εγώ, εσύ, αυτός...ΕΜΕΙΣ*». Η δράση -επιδιώκοντας τη δημιουργία ενός πολιτισμού συνεργασίας όλων των εμπλεκομένων, τη διαπολιτισμικότητα και την εκπαίδευση στην ανεκτικότητα- αναπτύχθηκε σε δέκα «*συνεδρίες*», με ομαδοσυνεργατικές πρακτικές, σε δυο τάξεις με έντονο πολυπολιτισμικό χαρακτήρα και με κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των μαθητών και μαθητριών ανταγωνιστικές ή και εχθρικές. Στο τέλος το σύνολο των συμμετεχόντων και συμμετεχουσών στο πρόγραμμα διαπίστωσε από κοινού πως «*ένα από τα κοινά μας στοιχεία είναι η διαφορετικότητά μας, την οποία οφείλουμε να προστατεύσουμε και να διατηρήσουμε*».

3. Καινοτόμες διδακτικές-μεθοδολογικές πρακτικές στη διδασκαλία των μαθημάτων και στην εξωσχολική εκπαίδευση

Ο *Λιβέριος Χανουμίδης* εφάρμοσε μια καινοτόμα πρακτική με θέμα «*Αντιμετωπίζοντας αποτελεσματικά τη σχολική επιθετικότητα*», η οποία καταδεικνύει τη χρησιμότητα και την αποτελεσματικότητα της συνεργασίας με τους γονείς για τη βελτίωση του σχολικού κλίματος. Αφορμή στάθηκε και για αυτήν τη δράση η εκδήλωση φαινομένων σχολικής επιθετικότητας και ως στόχος τέθηκε η επίλυση των συγκρούσεων με έμφαση στη σταθερή και μόνιμη αλλαγή συμπεριφοράς. Η καινοτομία της πρακτικής έγκειται στο γεγονός πως οι επιμέρους δράσεις της δεν περιορίστηκαν στους μαθητές και στις μαθήτριες, όπως γίνεται συνήθως, αλλά συμπεριέλαβαν και τους γονείς, τους διδάσκοντες, καθώς και άλλους εξωσχολικούς φορείς.

Η *Σοφία Χαλκίδου* εφάρμοσε σε τμήμα ενισχυτικής διδασκαλίας με παιδιά Ρομά μια καλή πρακτική με θέμα «*Αποτελεσματική διαχείριση της σχολικής επιθετικότητας μέσω της βιβλιοθεραπευτικής προσέγγισης*», με επίδωξη τη διαχείριση της επιθετικής συμπεριφοράς σε λεκτικό και μη επίπεδο μιας μαθήτριας και τη γενικότερη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών με την εφαρμογή της βιβλιοθεραπευτικής προσέγγισης. Σύμφωνα δε με την τελική αποτίμησή της «*μετά την ολοκλήρωση της βιβλιοθεραπευτικής προσέγγισης, τα αποτελέσματα των δραστηριοτήτων στους μαθητές ήταν εμφανή*».

Γ. ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ

1. Διαπολιτισμικές παιδαγωγικές πρακτικές στη διδασκαλία

Ο Δημήτριος Μπατζάκας παρουσιάζει μια σειρά δράσεων που ανέπτυξε σε συνεργασία με συναδέλφους του στο πλαίσιο ενός προγράμματος με θέμα «*Η Αφρική και η Ασία συναντούν τον ελληνικό πολιτισμό*». Με συμμετοχικές, συνεργατικές και εμπειρικές μεθόδους διδασκαλίας και μάθησης οι μαθητές –ανήλικοι «παράνομοι» μεταναστών, κυρίως από αφρικανικά και ασιατικά κράτη– γνωρίζουν τον ελληνικό πολιτισμό, μαθαίνουν την ελληνική γλώσσα και αποκτούν δεξιότητες απαραίτητες για την καθημερινότητά τους στην Ελλάδα, ενώ ταυτόχρονα παρουσιάζουν τον δικό τους πολιτισμό στους συμμαθητές τους και στις συμμαθήτριά τους. Ο συγγραφέας, αξιολογώντας το πρόγραμμα, συμπεριλαμβάνει στα πλεονεκτήματά του και τα εξής: «*η έχθρα που υπήρχε μεταξύ κυρίως των αλβανόφωνων μαθητών για τους νέους μαθητές από Αφρική και Ασία έχει σχεδόν εκλείψει: η αντιπαράθεση και οι αντιζηλίες μεταξύ των μαθητών από Αφρική και Ασία ξεπεράστηκαν ... πλέον κάνουν 'παρέα' μεταξύ τους; οι ημεδαποί μαθητές μας (ακόμη και οι εκπαιδευτικοί του σχολείου) ξεπέρασαν τις επιφυλάξεις και στην πλειονότητά τους 'αγκάλιασαν' τους νέους αλλοδαπούς συμμαθητές τους. Η τοπική κοινωνία επίσης ανταποκρίθηκε και στήριξε τις προσπάθειές μας για να βοηθήσουμε και να ανακουφίσουμε όσο ήταν δυνατόν τα 'αναξιοπαθούντα' αυτά παιδιά*».

2. Καινοτομίες στη λειτουργία του σχολείου και στη σχολική ζωή

Ο Πασχάλης Σέντερης στο κείμενο με τίτλο «*Διαχείριση σχολικών συγκρούσεων μέσα από τη διαμεσολάβηση: ένα διαπολιτισμικό σχήμα παρέμβασης στο 5ο Γυμνάσιο Σταυρούπολης*», μετά από μια θεωρητική εισαγωγή στην πρακτική της διαμεσολάβησης, παρουσιάζει ένα διαπολιτισμικό ετήσιο πρόγραμμα παρέμβασης στο παραπάνω σχολείο με την εκπαίδευση μαθητών διαμεσολαβητών. Το πρόγραμμα αυτό είχε ως στόχο την ενδυνάμωση των μαθητών και μαθητριών που συμμετείχαν, αναπτύσσοντας δεξιότητες που θα τους επιτρέπουν να διαχειρίζονται καταστάσεις συγκρούσεων και εκφοβισμού μέσα στον σχολικό χώρο, αλλά και να αποκτούν συναισθήματα αυτοσεβασμού και αλληλοσεβασμού. Αξιολογώντας δε το πρόγραμμα αυτό σημειώνει ότι «*η αντιμετώπιση των ενδοσχολικών συγκρούσεων μέσα από τη διαμεσολάβηση ενισχύει την ενσυναίσθηση των εμπλεκόμενων μαθητών, αυξάνει το αίσθημα αλληλεγγύης και ωθεί τους μαθητές στο να αναγνωρίσουν τη διαφορετικότητα ή τον πολιτισμό του 'άλλου'*».

Η Μαρίνα Μήσιου παρουσιάζει ένα πρόγραμμα παρέμβασης εξαμηνιαίας διάρκειας σε Έλληνες και αλλοδαπούς μαθητές γυμνασίου ενός τμήματος ένταξης με θέμα «*Μορφές βίας και τρόποι αντιμετώπισης μέσω ενός προγράμματος παρέμβασης*». Αναπτύσσοντας μια σειρά από διαφοροποιημένες παιδαγωγικές πρακτικές επίδωξε την ενημέρωση των μαθητών για τις διάφορες μορφές βίας και τους τρόπους προσέγγισής τους. Η συγγραφέας αξιολογώντας το πρόγραμμα σημειώνει ότι «*εκτός από τους προφανείς στόχους, να βελτιώσουν τη συμπεριφορά τους, να λύνουν με διάλογο τις διαφορές τους, να φροντίζουν το περιβάλλον και τους γύρω τους κ.λπ., κατάφερα να τους κάνω να εκφράζουν τα συναισθήματά τους, να δεθούν ως τμήμα, να προσέχουν, να σέβονται και να ακούν ο ένας τις απόψεις του άλλου, να προβληματίζονται για το σωστό και το λάθος, για το ηθικό κι ανήθικο, για τη*

διαφορετικότητα και να μοιράζονται στιγμές, βιώματα, προβληματισμούς, αντικείμενα, ιδέες».

3. Καινοτόμες διδακτικές-μεθοδολογικές πρακτικές στη διδασκαλία των μαθημάτων και στην εξωσχολική εκπαίδευση

Η *Ευπραξία Βλαχοδήμου* παρουσιάζει υπό τον τίτλο «Όλοι μαζί – ομάδα δυνατή» δύο παιδαγωγικές πρακτικές που ανέπτυξε στο μάθημα της τεχνολογίας της Β΄ τάξης με στόχο, αφενός, τη διαφοροποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και, αφετέρου, τη δημιουργία συνθηκών ομαδικής-συνεργατικής μάθησης. Προσεγγίζοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ετερότητα από διαπολιτισμική σκοπιά «*οι μαθητές και οι μαθήτριες ενθουσιάστηκαν... συνειδητοποίησαν ότι η ομαδική εργασία είναι εφικτή και αποτελεσματική, εφαρμόσιμη σε καίριους τομείς της εργασίας με επιτυχία και εκτίμησαν τα πλεονεκτήματά της*».

Η *Ιορδάνια Τσιωνά* και η *Κατερίνα Αγγελοπούλου* παρουσιάζουν ένα διεπιστημονικό πρόγραμμα διαδικασίας με θέμα «*Διατροφικές συνήθειες: υγεία και πολιτισμός*» και συνεργαζόμενα μαθήματα, κυρίως, τη βιολογία και την αγγλική γλώσσα. Το πρόγραμμα αναπτύχθηκε σε ένα πολυπολιτισμικό σχολικό τμήμα με κύριες επιδιώξεις, αφενός, την αγωγή υγείας και, αφετέρου, τη γνώση, την αποδοχή της ετερότητας και του πολιτισμού της αλλά και την ενίσχυση του αλληλοσεβασμού και της αλληλοκατανόησης μεταξύ όλων των μαθητών και την ενδυνάμωση της συνεργασίας τους.

Δ. ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΕΙΔΙΚΟΥ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΝΕΩΝ

Η *Δήμητρα Κωνσταντά* και η *Αναστασία Χατζηπλή*, μετά από μια σύντομη αναφορά στις ιδιαιτερότητες του σχολείου τους, παρουσιάζουν ένα διεπιστημονικό πρόγραμμα που ανέπτυξαν, η πρώτη στο δημοτικό και η δεύτερη στο γυμνάσιο, με θέμα «*‘Ανθρώπινες σχέσεις- Αγάπη’: μια διεπιστημονική προσέγγιση στα σχολεία του Ειδικού Καταστήματος Κράτησης Νέων Βόλου (Ε.Κ.Κ.Ν.)*». Συνδέοντας το μάθημα της γλώσσας με τη λογοτεχνία, τη βιολογία, τα μαθηματικά, τα αγγλικά, τη μουσική, την τέχνη και την ηθική και με ποικίλες παιδαγωγικές «καλές» πρακτικές, το πρόγραμμα αυτό συνέβαλε στη βελτίωση του κοινωνικού κλίματος των ομάδων που συμμετείχαν και στην ενδυνάμωση των συμμετεχόντων.

Ο *Ιωάννης Φόβος* παρουσιάζει την «*ανάπτυξη ενός διεπιστημονικού προγράμματος με θέμα το Πυθαγόρειο θεώρημα σε μαθητές νεαρούς κρατούμενους*». Στο δεκαήμερο αυτό πρόγραμμα διαδικασίας οι μαθητές εργαζόμενοι συνεργατικά πραγματεύτηκαν το πυθαγόρειο θεώρημα, συνδέοντας τη γεωμετρία με τη φιλοσοφία, τη γλώσσα, την ιστορία, τη φυσική, την κοινωνιολογία και τη μουσική. Αξιολογώντας δε το πρόγραμμα σημειώνει ότι η διαφοροποιημένη σχολική εργασία «*βελτίωσε τη διαδικασία διδασκαλίας και η αλλαγή που επετεύχθη τελικά στο κλίμα της τάξης επέφερε θετικά αποτελέσματα στη μαθησιακή διαδικασία*».

Ε. ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΛΥΚΕΙΟ

1. Διαπολιτισμικές παιδαγωγικές πρακτικές στη διδασκαλία

Η *Ελισάβετ Ιωαννίδου* αναφέρεται σε ένα πρόγραμμα διαδικασίας με θέμα «*Τα δικαιώματα του ανθρώπου...*» που ανέπτυξε με τους μαθητές της Β΄ Λυκείου κατά τη διδασκαλία της «*Αντιγόνης*» του Σοφοκλή, με κύρια επιδίωξη την ευαισθητοποίηση των εμπλεκομένων στα ανθρώπινα δικαιώματα. Τα κείμενα που χρησιμοποιούνται, οι δραστηριότητες και οι αλληλεπιδράσεις που αναπτύσσονται συμβάλλουν στην προσέγγιση του κειμένου της «*Αντιγόνης*» από τη σκοπιά της εκπαίδευσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου.

2. Καινοτομίες στη λειτουργία του σχολείου και στη σχολική ζωή

Ο *Ηλίας Μαυροματίδης* παρουσιάζει το πρόγραμμα που αναπτύχθηκε στο πολυπολιτισμικό σχολείο που εργάζεται με τον τίτλο «*Βελτίωση της διαπολιτισμικής ευαισθησίας μέσω προγράμματος αυτοαξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου*». Στο σχολείο του συγκροτήθηκαν μαθητικοί όμιλοι/ομάδες (αθλητικοί, περιβαλλοντικός, τέχνης, εθελοντισμού κ.λπ.), αποτελούμενοι από αλλοδαπούς και ημεδαπούς μαθητές και μαθήτριες, οι οποίοι ανέπτυξαν επί διετία σχολική και εξωσχολική δραστηριότητα και επέτυχαν την ανάδειξη και καλλιέργεια των ιδιαίτερων ικανοτήτων των συμμετεχόντων, τη γνώση του πολιτισμού των αλλοδαπών μαθητών, τον διάλογο και τη συνεργασία, τη διαπολιτισμική ευαισθησία και την ισότιμη διαμαθητική επικοινωνία.

Η *Αλεξάνδρα Μητσιάλη* παρουσιάζει ένα διαπολιτισμικό διεπιστημονικό πρόγραμμα διαδικασίας με θέμα «*Είμαστε μια πολυεθνική σχολική κοινότητα. Ο πολιτισμός μας ενώνει*», το οποίο ανέπτυξε με τους μαθητές και τις μαθήτριές της και παρουσιάστηκε σε εκδήλωση του σχολείου. Οι πρακτικές που εφαρμόστηκαν επέτρεψαν την έκφραση των ιδιαίτερων ταλέντων, της φαντασίας και της δημιουργικότητας, εισήγαγαν τη μητρική γλώσσα και τον πολιτισμό όλων των εμπλεκομένων αλλά και τον παγκόσμιο πολιτισμό μέσα από την ποίηση, τη μουσική, τη ζωγραφική και τον χορό.

3. Καινοτόμες διδακτικές-μεθοδολογικές πρακτικές στη διδασκαλία των μαθημάτων και στις εξωδιδακτικές και εξωσχολικές δραστηριότητες

Η *Ειρήνη Αντωναράκου* παρουσιάζει τρία σχέδια εργασίας υπό τον τίτλο «*Ο Ναβίντ, τα δύσκολα και ο Παπαδιαμάντης*», που ανέπτυξε με συναδέλφους και ομάδες μαθητών και μαθητριών (μετανάστες, πρόσφυγες, ομογενείς) της Α΄ και Β΄ λυκείου από 20 χώρες, χρησιμοποιώντας ποικίλα παιδαγωγικά κείμενα και πρακτικές. Αξιολογώντας τις δράσεις η συγγραφέας σημειώνει ότι μειώθηκε η σχολική διαρροή, ελαττώθηκε η βία, αναπτύχθηκε αλληλεγγύη μεταξύ των μαθητών από διαφορετικούς πολιτισμούς αλλά και κουλτούρα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών του σχολείου.

Ο *Νεκτάριος Κολετζάκης* και η *Δήμητρα Τζανετάκη* παρουσιάζουν το πρόγραμμα σύντομης παρέμβασης με θέμα «*Κινηματογράφος στην εκπαίδευση: διδακτική παρέμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα*» σε μαθητές και μαθήτριες ηλικίας 15-16 ετών με ελληνική, αλβανική και βουλγαρική καταγωγή. Την προβολή μιας ταινίας

Κ. Μπονίδης & Β. Παπαδοπούλου (επιμ.)

που εστιάζει στην ετερότητα ακολούθησαν δραστηριότητες στην ολομέλεια ή σε ομάδες με τις οποίες προσεγγίστηκαν προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Κλείνοντας, ευελπιστούμε ότι ο τόμος αυτός θα συνδράμει στη διάχυση της συσσωρευμένης αυτής παιδαγωγικής εμπειρίας και ότι οι καλές πρακτικές που ακολουθούν θα δώσουν τη δυνατότητα σε όλους μας –εκπαιδευτικούς και επιστήμονες παιδαγωγούς– να στοχαστούμε και να αναπτύξουμε έναν γόνιμο διάλογο αναφορικά με τη βελτίωση του σύγχρονου ελληνικού πολυπολιτισμικού σχολείου, έναν διάλογο ο οποίος μπορεί να επιδράσει ποικιλοτρόπως στην πράξη αλλά και στη θεωρία.

Κυριάκος Μπονίδης
Βασιλική Παπαδοπούλου